

masterpiece of the world level, filmed under the direction of Andrey Tarkovsky; the change of the vector of the ideological paradigm set after the deposition of Nikita Khrushchev and the establishment of «Brezhnev's reaction» is shown.

In the work the author used general scientific and special historical methods of research.

During the research process political and ideological reasons why the film in the period of «the Khrushchev Thaw» was approved of shooting, and after that, under the other paradigm of the authorities, was not approved of release and objectively controversial episodes in the original variant of the film from the point of view of current then moral code were revealed. Also possible prerequisites of prolonged sufferings of the film along with the peculiarities of a complicated character of a director himself were examined.

Keywords: USSR, cinema, ideology, director, «the era of the thaw», liberalism, authoritarianism, public cinema, General Secretary, the cinema festival.

Кубанов М. Ю., магістр, аспірант кафедри всесвітньої історії, Харківський національний педагогічний університет ім. Г. С. Сковороди (Україна, Харків), Kubanov-ww@mail.ru

«Пристрасті за Андрієм»: розбіжність творчого шляху режисера А. Тарковського до офіційної ідеології СРСР

Вивчено проблему протистояння художнього кінематографу як масової форми мистецтва з авторитарною ідеологією СРСР. На прикладі непростого долі фільму «Пристрасті за Андрієм», загальновізаного кіношедевр світового рівня, знятого під керівництвом А. Тарковського, показано змінений вектор ідеологічної парадигми, котрий стався після усунення від влади М. Хрущова і встановлення «брежнєвської реакції».

У роботі автором були використані загальнонаукові та спеціально-історичні методи дослідження.

У процесі дослідження виявлені: політико-ідеологічні причини, через які фільм ще в епоху «відлиги» був затверджений до зйомки, а після їх завершення, вже при іншій кон'юктурі з боку влади, не отримав схвалення на вихід у прокат; об'єктивно спірні епізоди в авторському варіанті стрічки з точки зору пануючих тоді моральних норм. Також розглядаються можливі передумови тривалих «блукань» картини в особливостях непростого характеру самого режисера.

Ключові слова: СРСР, кінематограф, ідеологія, режисер, «доба відлиги», лібералізм, авторитаризм, державне кіно, Генеральний секретар, кінофестиваль.

УДК 316.423.3:504(4–11+4–191.2)

Перга Т. Ю.,

кандидат історичних наук, старший науковий співробітник, ДУ «Інститут всесвітньої історії НАНУ» (Україна, Київ), perga@list.ru

Вплив суспільних трансформацій початку 1990–х рр. на екологічну політику країн Центрально–Східної Європи

Досліджується вплив соціальних трансформацій 1990–х рр., зокрема розпаду соціалістичного табору, на формування екологічної політики у Чехії, Словаччині, Польщі, Словенії, Угорщині, Болгарії, Румунії, Хорватії, Естонії, Латвії та Литві. Розкриваються принципи нової екологічної політики, що сформувались під впливом розвитку політичного плюралізму, парламентаризму, деполітизації системи державного управління, переходу від командно-адміністративної системи до ринкової економіки, орієнтації на сталий розвиток. Розглядаються її словинні етапи. Доведено, що важливим здобутком екологічної політики країн ЦСЄ внаслідок суспільних трансформацій кінця ХХ ст. є перехід на шлях сталого розвитку та розвиток екологічної демократії.

Ключові слова: суспільні трансформації, екологічна політика, країни Центрально–Східної Європи.

Стабільність і безпека на Європейському континенті багато в чому залежить від екологічної політики в країнах Центрально–Східної Європи (ЦСЄ), зокрема тих, які після демонтажу соціалістичної системи та демократичних революцій 1989–1991 рр. обрали новий шлях розвитку (Чехія, Словаччина, Польща, Словенія, Угорщина, Болгарія, Румунія, Хорватія, Естонія, Латвія та Литва). Суспільні трансформації початку 1990–х рр. визначили подальший курс їх розвитку, в тому числі, в сфері екологічної політики. Передусім це стосується правових засад державотворення, розвитку політичного плюралізму, парламентаризму, деполітизації системи

державного управління, переходу від командно-адміністративної системи до ринкової економіки, що вплинули на формування нових засад відношення суспільств до довкілля.

Дослідження впливу суспільних трансформацій кінця ХХ ст. на екологічну політику нових незалежних держав ЦСЄ набуває особливої актуальності крізь призму євроінтеграції України, адже екомодернізація економіки, формування екологічної демократії та впровадження принципів сталого розвитку і сьогодні залишаються для України пріоритетними завданнями.

Досвід посткомуністичного розвитку країн Центрально–Східної Європи, зокрема в контексті розвитку екологічної політики, досі залишається поза межами об'єктивного аналізу вітчизняних фахівців. Існуючі праці присвячені або вивченню наслідків суспільних трансформацій для соціально-економічного та політичного розвитку країн ЦСЄ (М. В. Кірсенко, В. І. Яровий, М. П. Щербань, М. М. Криль, С. В. Мотрук, Є. Б. Кіш) або природоохоронній діяльності окремих країн, переважно після їх вступу до ЄС (В. Ф. Вовк, О. А. Івасечко, С. М. Романко). Це обумовлює здійснення комплексного дослідження, що є завданням даної наукової статті.

Розбудова екологічної політики в нових незалежних країнах Центрально–Східної Європи відбувалась у складних умовах вирішення нагальних соціально-економічних питань. Найголовнішим завданням перших років стало розв'язання гострих екологічних проблем, що залишились у спадок від радянського минулого, зокрема застаріла інфраструктура, значне забруднення річок та атмосферного повітря, деградація лісів, зменшення біорізноманіття, нещадна експлуатація природних ресурсів.

На наш погляд, екологічну політику нових незалежних держав ЦСЄ, яка почала формуватись після здобуття незалежності, варто розділити на кілька етапів, що відображають зміни їх розвитку, починаючи з 1990–х рр. Це: становлення екологічної політики, виконання перших планів та завдань, підготовка до вступу в ЄС, адаптація та розвиток нових напрямків і орієнтирів після вступу в ЄС. Одним з яскравих прикладів, що дозволяє прослідкувати запропоновану періодизацію, є Чехія.

Установчий період формування екологічної політики в цій країні тривав з 1989 по 1992 р. У цей час було створено Міністерство екології та прийнято першу екологічну програму Чеської Республіки (1990 р.). Вона визначила рамки правових, економічних, організаційних, інформаційних та інших інструментів діяльності і поставила сім основних завдань, спрямованих на подолання негативних наслідків радянського минулого: зменшення забруднення довкілля, підвищення якості повітря, води, збереження лісів, ландшафтів, флори і фауни, покращення утилізації відходів. Пріоритетом програми було визнано захист здоров'я людини і підвищення якості життя. Для її виконання була зроблена перша оцінка стану довкілля за 1989 р. Чехія, як усі країни ЦСЄ, взяла участь у Конференції з навколишнього середовища і розвитку, що відбулась 1992 р. в Ріо-де-Жанейро.

Етап впровадження перших планів та завдань (1993–1998 рр.) у Чехії розпочався з підготовки довгострокової стратегії, яка була прийнята після тривалого обговорення в 1995 р. Вона реалізувала вимоги першого покоління екологічного права і поставила низку коротко-

і середньострокових пріоритетів, зокрема, поліпшення якості повітря та води, зниження викидів забруднюючих речовин та відходів виробництва, усунення впливу фізичних і хімічних факторів і покращення стану звалищ. Довгостроковими пріоритетами були визнані захист клімату і озонового шару та збереження біологічного різноманіття. Як і всі постсоціалістичні країни, Чехія підписала Кіотський протокол (1998 р.).

Варто наголосити, що соціально-економічна трансформація нових незалежних країн Центрально-Східної Європи підпорядковувалась інтеграції в європейські та євроатлантичні структури. Тому підготовку до вступу в ЄС у Чехії (1999–2003 рр.) можна охарактеризувати, і як період прийняття нових екологічних пріоритетів. Заплановане розширення ЄС стало головним чинником впливу на характер екологічної політики в країнах ЦСЄ. Для набуття членства в ЄС країни-кандидати прийняли *Acquis Communautaire* – масив спільного законодавства Європейського Союзу, в тому числі, в екологічній сфері та узгодили національні норм з нормами права ЄС. Євроінтеграційні устремління спонукали Чехію, як і інші країни Центрально-Східної Європи, впровадити в екологічну політику принципи сталого розвитку, участі громадськості в розробці та здійсненні політики, міжвідомчої співпраці і координації, екологічної орієнтованості та інтеграції екологічної політики в розроблення та проведення інших політик [2].

Вступ до Європейського Союзу в 2004 р. призвів до синхронізації політики країн постсоціалістичного табору з політикою ЄС. Крім прийняття широкої дії норм, регламентів і директив ЄС, долучення до регіональних програм та міжнародних угод, підписаних союзом, важливим кроком країн ЦСЄ, включаючи Чехію, стало прийняття національних стратегій сталого розвитку, які розглядалися, в тому числі, як драйвери для постановки нових амбітних цілей щодо реформування державного управління та моделі соціально-економічного розвитку цих країн. Перехід на шлях сталого розвитку засвідчив важливу трансформацію у розвитку країн Центрально-Східної Європи наприкінці 1990-х – на початку 2000-х рр.

Важливо відкреслити, що прийняття національних стратегій сталого розвитку в нових членах ЄС розпочалося ще в період їх асоційованого членства і тривало вже після вступу до Європейського Союзу. Зокрема вони були прийняті: в Угорщині – у 1999 р., у Польщі – в 2000 р., у Словаччині – в 2001 р., у Латвії – в 2002 р., в Литві – у 2003 р., у Чехії – в 2004 р., у Словенії та Естонії – у 2005 р., в Хорватії – в 2009 р., в Болгарії – в 2011 р.

Характерною рисою підходу країн ЦСЄ до сталого розвитку є комплексний підхід, який передбачає не лише збалансування економічного, соціального та екологічного аспектів, впровадження елементів «зеленої» економіки та низько карбонових технологій, а й модернізацію усіх сфер життя та розвиток відповідного менталітету громадян. Водночас пріоритетами національних стратегій нових членів ЄС стають й інші сфери, які мають для них стратегічне значення. Наприклад, у Словенії та Естонії така стратегія охоплює і сферу культури, у Чехії – R&D, освіту, європейські та міжнародні питання та належне управління, у Литві – територіальний розвиток та співробітництво в цілях розвитку.

Показовою у цьому відношенні є політика Польщі, яка в 2009 р. прийняла пакет стратегічних

документів, спрямованих на формування системи комплексного управління розвитком країни. В його рамках прийняті: «Довгострокова стратегія розвитку 2030», «Середньострокова Стратегія розвитку 2020», 9 інтегрованих секторальних стратегій, серед яких: «Інновації і ефективність стратегії економіки», «Стратегія розвитку людського капіталу», «Стратегія розвитку транспорту», «Енергетична безпека та навколишнє середовище», «Ефективна держава», «Суспільний капітал», «Стратегія регіонального розвитку», «Стратегія національної безпеки», «Сталий розвиток сільських районів і сільського господарства» [3].

Окремо варто виділити і Стратегію сталого розвитку Хорватії, яка фокусується на довгострокових заходах в наступних восьми ключових областях: обнадійливе зростання населення в Республіці Хорватії, навколишнє середовище та природні ресурси, заохочення сталого виробництва та споживання, забезпечення соціальної і територіальної згуртованості і справедливості, забезпечення енергетичної незалежності та підвищення ефективності використання енергії, зміцнення здоров'я населення, взаємопов'язаність у Республіці Хорватія, захист Адриатичного моря, прибережних районів і островів.

Наданий можна констатувати другий етап стратегічного планування сталого розвитку, на що вказує прийняття низки оновлених стратегій (наприклад, в Чехії – в 2010 р., в Угорщині – 2012 р., в Румунії – 2013 р., у Словенії – в 2014 р.) Деякі країни надали їм довгостроковий характер, зокрема Угорщина («National Framework Strategy on Sustainable Development 2012–202»), Румунія («Romania 2013–20–30»), Латвія («Latvia2030») [1].

Характерною рисою розвитку країн Центрально-Східної Європи початку XXI ст. стала інституалізація сталого розвитку, який перетворився з теорії на реалію життя. На це вказує створення: в Естонії – Комісії зі сталого розвитку (1996 р.), в Румунії – Національного центру з питань сталого розвитку (1997 р.), у Словаччині – Державної ради з питань сталого розвитку (1999 р.), у Чехії – Урядової ради з питань сталого розвитку (2003 р.), у Болгарії – Міжвідомчої Консультативної рада з питань сталого розвитку (2006 р.).

На наш погляд, одним з найбільших здобутків країн ЦСЄ внаслідок суспільних трансформацій 1990-х рр. стало формування екологічної демократії. Усі вказані країни підписали прийняту в 1998 р. конвенцію Європейської Економічної Комісії ООН про доступ до інформації, участь громадськості у процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля. Згідно до екологічного законодавства Європейського Союзу, в якому вже сформовано механізм гарантій екологічних прав та створено правові інструменти, які дозволяють забезпечити їх реалізацію в державах – членах, країни ЦСЄ перейшли до розвитку відповідного напрямку вітчизняного законодавства.

Екологічна демократія на теренах Центрально-Східної Європи унаочнена в залученні до процесу прийняття рішень широкої кількості недержавних акторів, включаючи НУО, представників бізнесу, профспілок, академічної спільноти та громадянського суспільства. Конкретними формами є громадські обговорення, організації зустрічей, консультацій, конференцій і воркшопів до проведення дискусій різного формату. В Угорщині для

цього широко використовуються сучасні інформаційно-комунікаційні технології. Наприклад, експертам, представникам професійних, урядових та неурядових структур періодично розсилаються електронні запрошення на різні панельні дискусії та зустрічі. Це сприяє створенню спільного простору для дебатів, консультацій та обміну інформацією.

Існує широка мережа дорадчих органів, в рамках яких комунікація з громадськістю відбувається на постійній основі. Так, у Чехії існує Урядова рада зі сталого розвитку, в Хорватії – Рада з матеріального планування та Рада із захисту довкілля і сталого розвитку, в Естонії та Литві – національні ради зі сталого розвитку [3].

За різними оцінками, на даний час в Брюсселі нараховується від 15 до 30 тис. професійних лобістів-консультантів і правників консалтингових та юридичних фірм, профспілок і піар-компаній, спілок і федерацій промисловців і підприємців, торговельних асоціацій представників корпорацій, неприбуткових неурядових організацій тощо, які у різний спосіб впливають на посадових осіб Європейської Комісії та депутатів Європейського Парламенту.

Починаючи з 1990-х рр., у країнах ЦСЄ була створена широка мережа неурядових організацій (НУО), в тому числі й екологічного спрямування. Наприклад, у Польщі з 1989 до 1997 р. їх кількість зросла до 1200 [4, с. 361]. У Чехії екологічний («зелений») рух був формою громадського руху. Саме він об'єднав багатьох опозиціонерів режиму до «оксамитової революції» 1989 р. Починаючи з 1990 р., у країні з'явилося більше сотні екологічних НУО, в той час як до цього існувало лише дві великі екологічні організації такого зразка. Вплив і потужність цих організацій, їх людські та фінансові ресурси, професіоналізм і досвід у наданні консалтингових та експертних послуг, розширенні обізнаності та освіти населення, наданні низки послуг спонукали уряд до широкій співпраці з ними, що стало одним зі стратегічних напрямків розвитку державного управління в країні. Аналогічні процеси відбуваються у багатьох країнах Центрально-Східної Європи, де вплив НУО непинно зростає.

На даний час неурядові організації перетворилися в країнах Центрально-Східної Європи на потужного учасника процесу прийняття державних рішень та захисту інтересів пересічних громадян і довкілля. Існування налагоджених ефективно діючих каналів комунікації між органами влади та громадянським суспільством є важливим чинником адекватності та послідовності державної політики, її підконтрольності суспільству та відповідності стратегічним національним інтересам. Забезпечення ефективного зв'язку між владою та суспільством, надання державній політиці більшої легітимності та прозорості, розширення участі громадськості в процесі прийняття рішень є необхідними умовами демократичної політичної культури європейського зразка.

Вступ до Європейського Союзу сприяв розширенню інструментів впливу багатьох неурядових екологічних організацій країн ЦСЄ, які перейшли до лобювання імперативів захисту довкілля не лише на національному, а й на регіональному рівні (рівні ЄС). Найбільш активною є діяльність представників НУО в Європейському парламенті, де вони успішно «протискають» прийняття європейських конвенцій, впровадження політики сталого розвитку та інтеграції аспектів захисту довкілля

в усі сфери політики ЄС; виступають проти атомної енергетики, за зменшення викидів вуглекислих газів, розширення енергоефективності тощо. Важливим напрямком діяльності мережі є також моніторинг діяльності Європейської комісії в сфері захисту довкілля, яка свідчить про потужний контроль з боку громадськості за роботою європейських установ. На наш погляд, це вказує на високий ступінь розвитку громадянського суспільства у вказаних країнах та його зрілість.

Таким чином, суспільні трансформації 1990-х рр. призвели до розвитку в країнах Центрально-Східної Європи екологічної політики нового зразка, заснованої на принципах гуманізму, демократії, участі, сталого розвитку, урахування інтересів майбутніх поколінь. Це збільшує їх авторитет на міжнародній арені та перетворює на активних гравців європейського регіону.

Список використаних джерел

1. European Sustainable Development Network 2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.sd-network.eu/?k=quarterly%20reports&report_id=29
2. Jehlicka P. The Development of Czech Environmental Policy 1990–1995. A Sociological Account [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://sreview.soc.cas.cz/uploads/dab0d8cadfbc5e7ab2be78859e23ba55201ee169_348_037JEHLI.pdf
3. Pisano U., Lepuschitz K., Berger G. National Sustainable Development Strategies in Europe 2013. ESDN Quarterly Report 29 – July 2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.sd-network.eu/?k=quarterly%20reports&s=archive>
4. Weidner H., Janicke M. Capacity building in National Environmental policy. A comparative study of 17 countries / H. Weidner, M. Janicke. – Berlin: Springer, 1992. – 455 p.

Perga T. Yu., Ph.D., senior researcher, SI «Institute of World History NAS» (Ukraine, Kyiv), perga@list.ru

The impact of social transformations of early 1990s on the environmental policy in Central and Eastern European countries

The article examines the influence of social transformations of the 1990s, especially the collapse of the socialist camp, on the formation of the environmental policy in the Czech Republic, Slovakia, Poland, Slovenia, Hungary, Bulgaria, Romania, Croatia, Estonia, Latvia and Lithuania. New principles of a new environmental policy that formed under the influence of political pluralism, parliamentarism, depoliticization of public administration, the transition from command-administrative system to a market economy, focus on sustainable development are investigated. The main stages of the environmental policy are argued. It is proved that an important achievement of the environmental policies of Central and Eastern Europe as a result of social transformations became the implementation of sustainable development and development of environmental democracy.

Keywords: social transformation, environmental policy, the countries of Central and Eastern Europe.

* * *

УДК 930.2«19/20»:94(410)«04/14»

Кшановський Р. О.,
аспірант кафедри історії середніх віків
та візантиністики, Львівський національний
університет ім. Івана Франка
(Україна, Львів), roman_kshanovskiy@ukr.net

ОСОБЛИВОСТІ ЛИЦАРСЬКОГО ТУРНІРУ В СЕРЕДНЬОВІЧНІЙ АНГЛІЇ: ІСТОРИОГРАФІЧНИЙ ОГЛЯД (XX – ПОЧАТОК XXI СТ.)

За тематично-хронологічним принципом проаналізовано еволюцію англійського історіописання XX – поч. XXI ст. щодо феномену «лицарського турніру» у всіх його проявах. Висвітлено основні наукові концепції стосовно ролі, місця та значення турнірів в житті лицарів. Дано оцінку «білим плямам» сучасної історичної думки й перспективам дослідження пропонуваної теми.

Ключові слова: лицарський турнір, лицарство, Англія, Середньовіччя, історіографія.